ΑΝΑΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΑΡΧΑΪΚΟ ΝΑΟ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ

Φώτης Κατέβας
Συντηρητής Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων, ΥΠΠΟ

Δέσποινα Παπαϊωάννου
Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων, ΥΠΠΟ

01
Επεμβάσεις συντήρησης στον δυτικό στυλοβάτη του ναού.

ΑΠΟ ΤΟ 2020 ΕΩΣ ΤΟ 2023, Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων (ΔΣΑΝΜ) ανέλαβε το έργο «Συντήρηση και ανάδειξη του αρχαϊκού ναού του Απόλλωνος στην αρχαία θεσσαλική πόλη της Μητρόπολης» (Καρδίτσα, Περιφέρεια Θεσσαλίας), στο πλαίσιο του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος «Θεσσαλία 2014–2020» (ΕΣΠΑ). Το έργο αυτό αποτέλεσε το πρώτο ολοκληρωμένο πρόγραμμα επεμβάσεων στα σωζόμενα επιμέρους αρχιτεκτονικά στοιχεία του ναού, τα οποία μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες για την αρχική του μορφή.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Ο αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα βρίσκεται σε μια κατάφυτη κοιλάδα στις υπώρειες των θεσσαλικών Αγράφων, λίγο νοτιότερα από τον κύριο οδικό άξονα που ανηφορίζει προς την περιοχή της Λίμνης Πλαστήρα. Η θέση του απέχει περίπου 12 χλμ. από την πόλη της Καρδίτσας και 2 χλμ. από την κοινότητα της σύγχρονης Μητρόπολης, ενώ διοικητικά ανήκει στην κτηματική περιφέρεια της κοινότητας Μοσχάτου (Δήμος Λίμνης Πλαστήρα) (εικ. 3).

Τα κατάλοιπα του ναού σχημάτιζαν ένα έξαρμα στην επιφάνεια του εδάφους, το οποίο προσέλκυσε το ενδιαφέρον αρχαιοκαπήλων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα πρώτα αρχιτεκτονικά στοιχεία να έρθουν στο φως από βίαιη εκσκαφή κατά την οποία καταστράφηκε σημαντικό τμήμα του μνημείου. Άμεσα, η Αρχαιολογική Υπηρεσία ανέλαβε δράση. Η συστηματική ανασκαφή ξεκίνησε το καλοκαίρι του 1994 και συνεχίστηκε για την επόμενη τριετία (1994–1997), με πρώτη μέριμνα των αρμοδίων να απομακρυνθούν τα χώματα και το συμπαγές στρώμα των πεσμένων κεράμων της στέγης.

Η ανασκαφή αποκάλυψε έναν αρχαϊκό ναό δωρικού ρυθμού, περίπτερο (5x11 κίονες), διαστάσεων 30,68x13,75 μ., ο οποίος δείχνει να κατασκευάστηκε λίγο πριν από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. και να καταστράφηκε από πυρκαγιά περί τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. Η ενεπίγραφη αναθηματική στήλη που βρέθηκε στο εσωτερικό του σηκού οδήγησε τον ανασκαφέα του μνημείου, αρχαιολόγο της τότε ΙΓ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Χαράλαμπο Ιντζεσίλογλου, να διατυπώσει με βεβαιότητα το συμπέρασμα ότι ο ναός ήταν αφιερωμένος στη λατρεία του Απόλλωνα. Παράλληλα ήρθε στο φως ένα μπρούτζινο άγαλμα του θεού ως οπλίτη κοντά στο λατρευτικό βάθρο του σηκού[1], ένα ξεχωριστό εύρημα το οποίο εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας, στην ειδική ενότητα για το συγκεκριμένο μνημείο, μαζί με ορισμένα άλλα κινητά ευρήματα και ενδεικτικά αρχιτεκτονικά στοιχεία.

Αρχιτεκτονικό γνώρισμα του συγκεκριμένου ναού, μοναδικό στον ελλαδικό χώρο, αποτελεί η ανάγλυφη διακόσμηση του εχίνου των κιονοκράνων του με επαναλαμβανόμενα μοτίβα κλειστών και ανοιχτών ανθέων λωτού (εικ. 2). Ενδιαφέρον

02

παρουσιάζουν και τα κατάλοιπα που έχουν διασωθεί από την κεράμωση του μνημείου[2].

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Στον χρόνο που πέρασε από την αποκάλυψή του έως τις μέρες μας, ο αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα μετατράπηκε σε έναν οργανωμένο, επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο. Ωστόσο, η προστασία και η ανάδειξη του ίδιου του μνημείου δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, ώστε να καταστούν εμφανή τόσο το μέγεθος όσο και η σημασία της αρχιτεκτονικής του μορφής στις δύο διαστάσεις (μήκος και πλάτος) αλλά ίσως, ενδεικτικά, και σε μέρος της τρίτης του διάστασης (ύψος).

Αναλυτικότερα, από τη στιγμή της ανεύρεσης των καταλοίπων του, διαπιστώθηκε η εξαιρετικά κακή κατάσταση διατήρησης του ψαμμιτικού δομικού υλικού κατασκευής του. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο εφαρμόστηκαν άμεσα ορισμένα στοιχειώδη σωστικά μέτρα, με υπεύθυνη την αείμνηστη Γιούλικα Ζαχαρίου, συντηρήτρια της τότε ΙΓ΄ ΕΠΚΑ[3]. Το 1999, σημαντικό μέρος της κεράμωσης του ναού συντηρήθηκε σε κτίριο της αρχαιολογικής υπηρεσίας στην Καρδίτσα (Κονάκι Προδρόμου), ενώ, παράλληλα, συντηρήθηκαν και τα κινητά αρχαιολογικά ευρήματα της ανασκαφής στα εργαστήρια του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου. Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς, ο αρχιτέκτων Μανόλης Κορρές, με τους συνεργάτες του Βασιλεία Μανιδάκη και Νικολάι Ασημακόπουλο, μελέτησε το μνημείο, προχώρησε σε πολλές ταυτίσεις συνανήκοντων τμημάτων σπονδύλων και κιονοκράνων, κυρίως στο νότιο πτερό, και κατέστησε δυνατή τη σχεδιαστική αναπαράσταση της αρχικής μορφής του ναού. Η μελέτη και η δημοσίευση αρχιτεκτονικών στοιχείων του συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια[4].

Εντωμεταξύ, στις αρχές της νέας χιλιετίας, το χαμηλό, κατασκευασμένο από ξύλινο σκελετό στέγαστρο, που είχε τοποθετηθεί αρχικά για την πρόχειρη και προσωρινή κάλυψη των ανασκαφικών ευρημάτων, αντικαταστάθηκε —ύστερα από την κατάρρευσή του υπό το βάρος μεγάλου όγκου χιονιού— από άλλο, μεγαλύτερων διαστάσεων και μεταλλικής κατασκευής, το οποίο προστατεύει σε σημαντικό βαθμό —αλλά όχι επαρκώς— το μνημείο έως σήμερα (εικ. 4). Μετά τα μέσα της δεκαετίας του 2000, πραγματοποιήθηκαν εργασίες διαμόρφωσης του αρχαιολογικού χώρου (χάραξη διαδρομών), κατασκευή φυλακίου και ενός ακόμα στεγάστρου για την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΕΝΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

Στις 12 Ιουλίου 2006 πραγματοποιήθηκε επιτόπια συνάντηση στο μνημείο, στην οποία συμμετείχαν ο προϊστάμενος της τότε ΛΔ΄ ΕΠΚΑ (με έδρα την Καρδίτσα) αρχαιολόγος Λεωνίδας

03

02
Τμήμα του ανάγλυφου εχίνου κιονοκράνου του ναού (νότιο πτερό).

03
Ο αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα (από τα νοτιοδυτικά), στεγασμένος και με την εργοταξιακή υποδομή του έργου της ΔΣΑΝΜ στο αριστερό άκρο.

04
Το μνημείο, καλυμμένο από το μεγάλο μεταλλικό στέγαστρο, πριν από την έναρξη του έργου.

04

Χατζηαγγελάκης, ο ανασκαφέας του μνημείου αρχαιολόγος Χαράλαμπος Ιντζεσίλογλου και η γλύπτρια–συντηρήτρια της τότε ΔΣΑ (και κατόπιν ΔΣΑΝΜ) Ιωάννα Στυψιανού (εικ. 5). Στη συνάντηση αυτή υιοθετήθηκε η πρόταση της τελευταίας να εκπονηθεί μια μελέτη συντήρησης για το μνημείο ως πρώτο βήμα για την αποκατάστασή του. Η απόφαση αυτή αποτέλεσε ουσιαστικά την απαρχή μιας διαρκώς εξελισσόμενης πολύχρονης διαδικασίας, η οποία οδήγησε σταδιακά στην ολοκλήρωση του έργου στο οποίο θα αναφερθούμε αναλυτικότερα παρακάτω.

Η σχετική αυτή μελέτη ολοκληρώθηκε το 2010 και, ύστερα από επικαιροποίησή της το 2017, εγκρίθηκε από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ). Για τους σκοπούς της σύνταξης της μελέτης, προκειμένου η κατάσταση διατήρησης του μνημείου να καταγραφεί στον καλύτερο δυνατό βαθμό, παραχωρήθηκαν από τον Μανόλη Κορρέ τα σχέδια που είχαν εκπονηθεί από τον ίδιο και τους συνεργάτες του το 1999. Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκε ως υπόβαθρο για τη σχεδιαστική τεκμηρίωση των κυριότερων φθορών η φωτογραφική αποτύπωση του μνημείου, η οποία είχε πραγματοποιηθεί το 2016 —έναν μόλις χρόνο πριν από την επικαιροποίηση της μελέτης— από το Τμήμα Τοπογραφήσεων, Φωτογραμμετρίας και Κτηματολογίου (Θεόδωρος Χατζηθεοδώρου, Βασίλης Μπάκας, Συμεών Γεσαφίδης) της Διεύθυνσης Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων (ΔΑΑΜ). Η αποτύπωση αυτή είχε γίνει ύστερα από σχετικό αίτημα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καρδίτσας.

Μια σειρά διερευνήσεων του δομικού υλικού του μνημείου αλλά και η ανάληψη ορισμένων μέτρων για την άμεση προστασία μεμονωμένων στοιχείων του (π.χ. η μεταφορά της ενεπίγραφης στήλης της Πειθόλας στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καρδίτσας τον Αύγουστο του 2013) αποτέλεσαν σημαντικές ενέργειες προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης ενός ολοκληρωμένου προγράμματος συντήρησης, προκειμένου να επιτευχθεί η ένταξη και η χρηματοδότηση του έργου.

Ο ΝΑΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

Στην κατασκευή του αρχαϊκού ναού του Απόλλωνα είχαν χρησιμοποιηθεί τα εξής δομικά υλικά:

1. Ντόπιος λίθος ψαμμιτικής σύστασης (τοιχοβάτες και ορθοστάτες σηκού, κιονοστοιχίες, αναθηματικό βάθρο).

2. Ξύλο (εντός του σηκού κιονοστοιχία, ξυλοδεσιές τοίχων σηκού, σκελετός στέγης, αρχικά πιθανώς και οι κίονες).

3. Πηλός (κεράμωση).

4. Ωμόπλινθοι (ανωδομή τοίχων σηκού, μεταγενέστερος διαχωριστικός τοίχος μεταξύ σηκού και αδύτου, θρανία εντός του σηκού).

Η κατάρρευση του κτιρίου από πυρκαγιά σε συνδυασμό με την ιδιαίτερα κακή ποιότητα του ψαμμιτικού δομικού υλικού καθιστούν την κατάσταση διατήρησης των καταλοίπων που σώζονται ιδιαίτερα προβληματική. Το λίθινο δομικό υλικό που ήρθε στο φως ήταν πολύ εύθρυπτο —γεγονός στο οποίο συνέβαλε η απώλεια της υγρασίας του εδάφους που το κάλυπτε—, ενώ η νότια κιονοστοιχία, που ήταν σχετικά καλύτερα διατηρημένη, παρουσίαζε και παρουσιάζει ακόμα μεγάλο κατακερματισμό, με αποτέλεσμα την ύπαρξη εκατοντάδων αποτμημάτων και θραυσμάτων. Επομένως, η αποδιοργάνωση και ο κατακερματισμός είναι τα δύο κυριότερα προβλήματα που παρουσιάζει το λίθινο δομικό υλικό, τα οποία εντείνονται με την έκθεσή του στις περιβαλλοντικές συνθήκες, ειδικά δε σε χιονοπτώσεις και βροχοπτώσεις. Ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της εξαιρετικά κακής κατάστασης διατήρησης αποτελεί και το λατρευτικό βάθρο στο εσωτερικό του σηκού.

Για την τεκμηρίωση των επεμβάσεων, δόθηκε ξεχωριστή κωδική ονομασία στο καθένα από τα λίθινα αρχιτεκτονικά μέλη που βρίσκονται κατά χώραν στο μνημείο, σύμφωνα με τη θέση του. Μετά την κωδικοποίηση αυτή, καταμετρήθηκαν περίπου 330 τέτοια μέλη.

Οι επεμβάσεις συντήρησης συστηματικού χαρακτήρα περιλάμβαναν: τον καθαρισμό των επιφανειών και των κοιλοτήτων, διάκενων, ρωγμών ή μεγάλων ρηγματώσεων του δομικού υλικού από χώματα και ρίζες φυτών, τη συγκόλληση των θραυσμάτων ή ψηγμάτων, την πλήρωση των ρωγμών και των διάκενων με ένεμα και τις σφραγίσεις.

Πριν, κατά και μετά τις επεμβάσεις, έγινε γενική και λεπτομερής φωτογραφική τεκμηρίωση, ενώ σχεδιάστηκαν και μεμονωμένα ή ανά ομάδα (δύο ή τρία μαζί) όλα τα αρχιτεκτονικά μέλη στα οποία πραγματοποιήθηκαν επεμβάσεις, με σκοπό τη σχεδιαστική τεκμηρίωση της κατάστασης διατήρησής τους και των εργασιών συντήρησης.

Κατά τη διάρκεια του έργου, πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένες επεμβάσεις συντήρησης συστηματικού χαρακτήρα στους νότιους και βόρειους ορθοστάτες και τοιχοβάτες του σηκού, σε σπονδύλους και σε στυλοβάτες της νότιας, δυτικής και βόρειας κιονοστοιχίας (εικ. 1, 6, 7), στις βάσεις της εσωτερικής κιονοστοιχίας, σε υπερβολικά κατακερματισμένα μέλη του νότιου πτερού κ.α. Επίσης, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Καρδίτσας, πάνω από 50 αρχιτεκτονικά μέλη, που βρίσκονταν εκτός της αρχικής τους θέσης, μεταφέρθηκαν από τη βόρεια και την ανατολική περιοχή του μνημείου σε άλλη τοποθεσία του αρχαιολογικού χώρου, και παράλληλα καταγράφηκαν.

Δυτικά του μνημείου κατασκευάστηκε εργοταξιακός οικίσκος, ένας προστατευμένος από τις καιρικές συνθήκες χώρος εργασίας, ο οποίος περιλαμβάνει πλήρη εξοπλισμό για την εκτέλεση επεμβάσεων συντήρησης και αποκατάστασης και ειδικές ραφιέρες για την ασφαλή αποθήκευση σημαντικών αρχιτεκτονικών μελών. Η βάση του εργοταξιακού οικίσκου κατασκευάστηκε έτσι ώστε μετά την ολοκλήρωση των εργασιών να απομακρυνθεί εύκολα και χωρίς άλλη επιβάρυνση του χώρου. Η μέριμνα αυτή επεκτείνεται και στον μεταλλικό σκελετό του και τα φύλλα που καλύπτουν τη στέγη και τις πλάγιες όψεις του.

Ουσιαστικά, η πρώτη αυτή φάση εργασιών περιέλαβε επεμβάσεις συντήρησης στη συντριπτική πλειονότητα των αρχιτεκτονικών μελών που συνεχίζουν να βρίσκονται στην αρχική θέση τους στο μνημείο. Εξαίρεση αποτελούν σημεία όπου απαιτείται διενέργεια περαιτέρω ανασκαφικής έρευνας ή εμπλέκονται ζητήματα στατικής φύσης. Στο βόρειο πτερό πραγματοποιήθηκαν επίσης μετακινήσεις αρχιτεκτονικών μελών και ανασκαφική έρευνα από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Καρδίτσας, υπό την εποπτεία της αρχαιολόγου–υπεύθυνης του αρχαιολογικού χώρου Λευκοθέας Θεογιάννη, ώστε να απελευθερωθούν μέλη που βρίσκονταν ακόμα κατά χώ-

05

06

07

05
Ο προϊστάμενος της τότε ΛΔ΄ ΕΠΚΑ, Λεωνίδας Χατζηαγγελάκης, η γλύπτρια–συντηρήτρια της ΔΣΑ, Ιωάννα Στυψιανού, και ο ανασκαφέας του μνημείου, Χαράλαμπος Ιντζεσίλογλου, σε επιτόπια συνάντησή τους τον Ιούλιο του 2006, οπότε δρομολογήθηκε η εκπόνηση της πρώτης σχετικής μελέτης συντήρησης.

06
Τα κατάλοιπα του κατώτερου σπονδύλου που έχουν απομείνει από τον κίονα της νοτιοδυτικής γωνίας του ναού πριν από τις επεμβάσεις συντήρησης.

07
Τα κατάλοιπα του ίδιου σπονδύλου μετά την ολοκλήρωση των επεμβάσεων συντήρησης.

08
Τα αρχιτεκτονικά μέλη που μεταφέρθηκαν από το εσωτερικό του ναού σε περιοχή του αρχαιολογικού χώρου, δυτικά της εργοταξιακής υποδομής του έργου.

09
Μετακίνηση αρχιτεκτονικών μελών, στο βόρειο πτερό του ναού, τα οποία δεν είχαν μετακινηθεί ποτέ πριν.

10
Ο εσωτερικός χώρος της εργοταξιακής υποδομής που κατασκευάστηκε στο πλαίσιο του έργου.

ραν και, εν συνεχεία, να συντηρηθούν. Κατά τη διάρκεια των εργασιών αυτών, μετακινήθηκε, μεταξύ άλλων, για πρώτη φορά από τη θέση που ανευρέθηκε, ένα διαλυμένο σε αρκετά τμήματα και πολλά θραύσματα αρχιτεκτονικό μέλος. Όταν μέρος του αποκαλύφθηκε σε σημαντικό βαθμό, διαπιστώθηκε ότι πρόκειται για τμήμα ενός ακόμα κιονοκράνου και όχι για απομεινάρια σπονδύλου, όπως ήταν η επικρατέστερη εκδοχή μέχρι εκείνη τη στιγμή. Μάλιστα, σε αυτό σώζεται σημαντικό τμήμα του τραχήλου του κιονοκράνου. Επίσης, αποκαλύφθηκε ένα μικρό, μεμονωμένο θραύσμα από τον εχίνο του, το οποίο σώζει στην επιφάνειά του ανάγλυφο διάκοσμο, στοιχείο σπάνιο —αν όχι μοναδικό— στο βόρειο πτερό. Μετά την ολοκλήρωση του έργου, το μνημείο παρουσιάζει πλέον για τους επισκέπτες ευκρινέστερη εικόνα και είναι περισσότερο θωρακισμένο απέναντι στις περιβαλλοντικές συνθήκες που προκαλούν φθορές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το σύνολο των επεμβάσεων συντήρησης πραγματοποιήθηκε με αυτεπιστασία από συντηρητές και συντηρήτριες τόσο του ωρομίσθιου όσο και του υπεύθυνου προσωπικού του έργου, και τη διαρκή υποστήριξη του τμήματος Εκτέλεσης και του τμήματος Διοικητικής Υποστήριξης της ΔΣΑΝΜ. Επίσης, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης του έργου, προέκυψαν σοβαρότατα προβλήματα, όπως η πανδημία του covid-19 και το ακραίο καιρικό φαινόμενο «Ντάνιελ» που έπληξε βαρύτατα τη θεσσαλική περιφέρεια.

ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΑ ΔΟΜΙΚΑ ΥΛΙΚΑ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Η διερεύνηση του δομικού υλικού του μνημείου ξεκίνησε ακριβώς μετά την αποκάλυψή του και την κατασκευή του πρώτου προστατευτικού στεγάστρου, από το Κέντρο Λίθου του ΥΠΠΟ[5]. Το 2017 προχώρησε περαιτέρω η διερεύνηση τόσο των ιδιοτήτων του ψαμμιτικού υλικού όσο και της σύστασης και δομής των ωμοπλίνθων που συγκροτούν τον διαχωριστικό τοίχο του αδύτου και τα δύο θρανία στον σηκό[6]. Τα αποτελέσματα όλων αυτών των εργαστηριακών αναλύσεων έχουν αποδώσει αρκετά και χρήσιμα στοιχεία για τη σύσταση και τη συμπεριφορά των δομικών αυτών υλικών του μνημείου και λήφθηκαν υπόψη στην επιλογή της προσέγγισης που ακολουθήθηκε στην εκτέλεση του έργου αλλά και συνολικότερα στον τρόπο που αρθρώνονται οι επεμβάσεις για την ολοκληρωμένη προστασία, αποκατάσταση και ανάδειξη του μνημείου.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΟ – ΔΗΜΟΣΙΟΤΗΤΑ

Στο πλαίσιο της εκτέλεσης του συγκεκριμένου έργου, σημαντικός άξονας υπήρξε και εκείνος της ενημέρωσης του κοινού για το περιεχόμενό του. Έτσι συνδυάστηκε η ξεχωριστή εμπειρία της επίσκεψης σε έναν αρχαιολογικό χώρο με ιδιαίτερα όμορφο φυσικό περιβάλλον, με την ταυτόχρονη εκτέλεση των επεμβάσεων συντήρησης στο μνημείο. Παράλληλα, εκτυπώθηκε ειδικό ενημερωτικό τρίπτυχο φυλλά-

διο, στο οποίο δίνονται ορισμένες γενικές πληροφορίες για το μνημείο και το έργο συντήρησης. Τέλος, εκτυπώθηκε σε επαρκή αριθμό αντιτύπων σχετικό ενημερωτικό φυλλάδιο σε γραφή Braille.

Η ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΣΥΝΕΧΙΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Μετά την ολοκλήρωση ενός σημαντικού όγκου εργασιών και την εγκατάσταση στον χώρο μιας σταθερής εργοταξιακής υποδομής, το επόμενο βήμα είναι η συγκρότηση ενός νέου προγράμματος επεμβάσεων για την προστασία και την περαιτέρω ανάδειξη του μνημείου. Στην επόμενη φάση επεμβάσεων, η Διεύθυνση σκοπεύει να προχωρήσει στη συντήρηση και ανάταξη του λατρευτικού βάθρου στον σηκό και της αναθηματικής στήλης της Πειθόλας, στη συντήρηση των ωμοπλίνθινων κατασκευών, στην τακτοποίηση, καθώς και τη συντήρηση και αποθήκευση του τμήματος της κεράμωσης του ναού, που έως σήμερα εκκρεμεί.

Στο πρόγραμμα αυτό θα πρέπει επίσης να περιληφθεί η απομάκρυνση όλων των τμημάτων των σπονδύλων και των κιονοκράνων του νότιου πτερού, τα οποία βρέθηκαν στην ανασκαφή όπως ακριβώς έπεσαν κατά τη διάρκεια της πυρκαγιάς που κατέστρεψε το μνημείο, και η συντήρηση και ανάταξή τους. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο σε συνδυασμό με μια συγκεκριμένη αναστηλωτική προσέγγιση ως προς τη διαχείριση του σωζόμενου δομικού υλικού του νότιου και του βόρειου πτερού, η οποία θα βασίζεται ασφαλώς στις αρχές και στη δεοντολογία περί αναστηλώσεων αρχαίων μνημείων αλλά και θα λαμβάνει υπόψη τα περιορισμένα όρια αντοχής και το λιγοστό —αλλά απαραίτητο— διαθέσιμο αυθεντικό υλικό.

Ένα άλλο ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί σε επόμενο πρόγραμμα είναι η αποκατάσταση της κάτοψης του ναού στην ανατολική του πλευρά. Σε αυτό το σημείο, η εμπλοκή της συντήρησης θα είναι σχετικά περιορισμένη σε σχέση με την πρώτη φάση εργασιών που ολοκληρώθηκε και τη δεύτερη που ήδη προγραμματίζεται.

Ασφαλώς, κάθε επέμβαση στο μνημείο πρέπει να συνδεθεί με τη συνολικότερη προστασία του, τη διαχείριση του αρχαιολογικού υλικού που έχει απομακρυνθεί από αυτό και τη διαρκή βελτίωση των υποδομών του αρχαιολογικού χώρου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα στην περιοχή της θεσσαλικής πόλης της Μητρόπολης αποτελεί ένα σημαντικό μνημείο, το οποίο αποτελεί πεδίο διεπιστημονικής συνεργασίας και έρευνας, αλλά και ανάδειξης της σπουδαιότητας της αρχαίας ελληνικής ναοδομίας. Υπό αυτή την έννοια, η κατασκευή του στην ανθηρή εποχή των αρχαϊκών χρόνων, η βίαιη καταστροφή του στην ταραγμένη Ρωμαϊκή περίοδο και η αποκάλυψή του στην πρόσφατη σχετικά αρχαιολογική έρευνα στη χώρα μας, σχηματίζουν τρία χρονικά ορόσημα που αναζητούν ένα ακόμα τέταρτο: την ολοκλήρωση ενός προγράμματος συντήρησης, αποκατάστασης και προστασίας του.

Οι εργασίες συντήρησης αυτής της φάσης είναι το πρώτο αλλά κρίσιμο βήμα για την ανάδειξη του μνημείου. Η υλοποίηση του έργου μάς δίνει γνώση και εμπειρία στον σχεδιασμό των επόμενων βημάτων. Η συμβολή του αρχιτέκτονα Μανόλη Κορρέ με την παραχώρηση σχεδίων του από το μνημείο ήταν πολύτιμη προκειμένου να διευκολυνθεί η τεκμηρίωση της κατάστασης διατήρησης και οι επεμβάσεις συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν σε αυτό. Σημαντική υπήρξε και η συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Καρδίτσας και, πιο συγκεκριμένα, με την αρχαιολόγο και υπεύθυνη για τον αρχαιολογικό χώρο Λευκοθέα Θεογιάννη, την προϊσταμένη του τμήματος συντήρησης της Εφορείας Μαργαρίτα Τηλιοπούλου, τους εργατοτεχνίτες Βάιο Κατσιούφα και Απόστολο Μπαρούτα, καθώς και τους εκεί αρχαιοφύλακες. Δίχως τη δική τους συνεισφορά, η ολοκλήρωση του έργου θα ήταν αδύνατη.

Τέλος, το έργο αυτό προχώρησε και ολοκληρώθηκε από το —παντός καιρού— συνεργείο συντήρησης, με συμβάσεις ορισμένου χρόνου: τις τεχνικούς συντήρησης Ευαγγελία Αντωνάκη, Ζωή Κομπογιαννοπούλου, Παναγιώτα Σφυρή, Δήμητρα Τερζοπούλου, Ευαγγελία Μπροζιούτη, Μαίρη Βασιλάκου, Γεωργία Αναγνωστοπούλου, τη συντηρήτρια αρχαιοτήτων Παυλίνα Ζέρβα, τον συντηρητή αρχαιοτήτων Βασίλη Ντατσιούδη και τον μαρμαροτεχνίτη Θανάση Μασούρα.

** Οι φωτογραφίες προέρχονται από το Αρχείο της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού.*

Σημειώσεις

1 Ενδεικτικά, βλ. Charalampos G. Intzesiloglou, «A newly discovered Archaic bronze statue from Metropolis (Thessaly)», στο Carol C. Mattusch / Amy Brauer / Sandra E. Knudsen (επιμ.), *From the Parts to the Whole: Acta of the 13th International Bronze Congress held at Cambridge, Massachusetts, May 28–June 1, 1996, Volume 1* (Journal of Roman Archaeology Supplementary Series, 39), 2000, σ. 65–68.

2 Για περισσότερα, βλ. Χαράλαμπος Ιντζεσίλογλου, *Η αποκάλυψη του ναού του Απόλλωνα στην αρχαία θεσσαλική πόλη της Μητρόπολης*, Πρόγραμμα Μελίνα, Βόλος 1999, σ. 8–16.

3 Φώτης Κατέβας / Δέσποινα Παπαϊωάννου, *Μελέτη συντήρησης αρχαϊκού ναού Απόλλωνος στην αρχαία θεσσαλική πόλη της Μητρόπολης Καρδίτσας*, Αθήνα, 2017, σ. 12.

4 Ενδεικτικά, βλ. Βασιλεία Μανιδάκη, «Η κεράμωση του αρχαϊκού ναού του Απόλλωνα στην αρχαία Μητρόπολη Θεσσαλίας. Οικοδομικές λεπτομέρειες και γραπτός διάκοσμος ως δείκτες σχεδιασμού», στο *Πήλινα Γλυπτά και Κεραμώσεις: Νέα Ευρήματα και Νέες Προοπτικές, Πρακτικά, Παρασκευή 15 Μαΐου 2015, Upper House, Βρετανική Σχολή Αθηνών*, ΥΠΠΟΑ–ΤΑΠΑ, Αθήνα 2018, σ. 141–158.

5 Τις πρώτες αυτές αναλύσεις είχαν πραγματοποιήσει η χημικός Κέλλη Κουζέλη και ο χημικός μηχανικός Νίκος Μπελογιάννης. Το 2006, πραγματοποιήθηκαν νέες αναλύσεις του δομικού υλικού στη Διεύθυνση Τεχνικών Ερευνών Αναστήλωσης (ΔΙΤΕΑ) (Ανδρονίκη Μιλτιάδου–Fezans, Σοφία Αναγνωστοπούλου, Άννα Καλαγρή, Γεωργία Ντόκου, Σταύρος Σιούτης).

6 Η διερεύνηση αυτή πραγματοποιήθηκε από τον λέκτορα Αλέξανδρο Στεφανή του Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης της Σχολής Γραφικών Τεχνών και Καλλιτεχνικών Σπουδών (ΣΓΤΚΣ–ΤΕΙ Αθήνας).